

ONSENTIMENTELE COMPASSIE

DE DOCUMENTAIRES VAN PETER EN PETRA LATASTER

Al een kwart eeuw werken Peter Lataster (Amsterdam, 1955) en Petra Lataster-Czisch (Dessau/DDR, 1954) samen als documentairemakers. Een harmonieus verbond – ‘samen zijn we één regisseur’, zeggen ze altijd – dat hen al talloze nationale en internationale filmprijzen opleverde, waaronder Gouden Kalveren voor *Verhalen van een rivier* (1994) en *Niet zonder jou* (2010). En in 2012 werden ze door het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid gevraagd als Documentairemaker in focus. Een eer die voor hen enkel John Appel, Hans Heijnen en Heddy Honigmann ten deel viel.

Het tekent de status van de Latasters in het Nederlandse filmlandschap. En dat terwijl het repertoire van het echtpaar niet bepaald uitblinkt in grootse, meeslepende verhalen of oogverblindende mooifilmerij. Hun werk bestaat vooral uit kleine, persoonlijke documentaires. “We zijn niet op zoek naar het exotische en schokkende”, schreven ze dan ook in de inleidende tekst van het door Beeld en Geluid uitgegeven boekje *Petra Lataster Czisch & Peter Lataster In Focus*: “Voor ons is het maken van een film een ontmoeting met anderen, een ontdekkingsreis door gebieden die we nooit eerder van zo dichtbij hebben bekeken. We verbeelden ons dat we, door heel lang stil te staan bij het kleine geheel, zelf meer van het grote geheel kunnen begrijpen en daardoor iets mee kunnen delen dat het particuliere overstijgt.”

KUNSTENAARS EN HULPVERLENERS

Het oeuvre van de Latasters, dat ze voor het overgrote deel in samenwerking met publieke omroep Human (voorheen Humanistische Omroep) ontwikkelden, valt grofweg onder te verdelen in twee kampen. Enerzijds zijn er de films over kunstenaars en

JELLE SCHOT

werd in 1987 geboren in Leiden. Studeerde Taal- en Cultuurstudies (hoofdrichting film) aan de Universiteit Utrecht. Schrijft als freelance (film)journalist en recensent voor de filmsite Cinema.nl van de VPRO. Daarnaast is hij als programmeur/redacteur betrokken bij het Camera Japan Festival in Rotterdam.

---

denkers die ze bewonderen. In 1991 debuteerden ze met *De beking*, een poëtisch portret van Peters grootvader, de beeldhouwer Frits van Hall, die vanwege zijn rol in het kunstenaarsverzet in 1944 naar Dachau (en later Auschwitz) werd gedeporteerd. Een film die hen door Peters moeder niet in dank werd afgenomen, vanwege de pijnlijke verhalen die ze ermee oprakelden. En in de loop der jaren volgden nog portretten van onder andere beeldhouwer en tekenaar Auke de Vries (*Ik wil alles aanraken*, 2006), wiskundige Hendrik Lenstra (*De dingen die je niet begrijpt*, 2010) en de Vlaams-Marokkaanse choreograaf en danser-choreograaf Sidi Larbi Cherkaoui (*De nood aan dansen*, 2014).

De andere rode draad in hun werk is de relatie tussen de kwetsbaren uit de samenleving en de mensen die hen bijstaan. Zo documenteerden ze het leven van de een groep kwetsbare vrouwen in een blijf-van-mijn-lijfhuis in *Dit gaat nooit meer weg* (2005), de moeizame maar liefdevolle verhouding tussen een zwaar autistische jongen en zijn geduldige begeleider in *Jeroen Jeroen* (2012) en de met ethische dilemma's worstelende kinderartsen van het Universitair Medisch Centrum Groningen in *Als we het zouden weten* (2007).

En soms komen de twee kampen samen. In *Noem het slaap* (1996) bijvoorbeeld, hun liefdevolle portret van de Amerikaanse schrijver Henry Roth. Peter en Petra Latas ter filmde hem gedurende zijn laatste levensjaar, als een broze, oude man die niet zonder zijn bandana-dragende verpleger kan. En ook de bejubelde film over Peters ouders, *Niet zonder jou*, is in feite een combinatie van de twee thema's. Zij het dat zij in dit geval zelf (buiten beeld) de hulpverleners waren.

Peter en Petra Lataster, Foto Gertjan Miedema.

TELOORGANG VAN DE GROTE IDEALEN

Waar die beide fascinaties vandaan komen, is niet zo heel moeilijk te achterhalen. Peter is de zoon van kunstschilder Ger Lataster en fotografe Hermine van Hall. En hun maatschappelijke betrokkenheid, die komt eveneens voort uit hun beider jeugd. In de eerste plaats was daar de vroege dood van Petra's moeder, die haar naar eigen zeggen verbond met de "tijdelijkheid van het leven". En ook de politieke overtuiging van hun ouders had zijn invloed. "Mijn vader was een overtuigd communist, Pjotr (haar koosnaam voor Peter, red.) komt eveneens uit een communistisch nest", vertelde Petra ooit in een interview met filmjournalist Jan Pieter Ekker. "We moesten ons wereldbeeld opnieuw definiëren en daar is film een buitengewoon geschikt middel voor."

In het begin van hun carrière speelde de teloorgang van de grote idealen nog een belangrijke rol in hun werk. Drie films maakten ze samen over het leven in de DDR na de *Wende*: *Verhalen van een rivier* (1994), *De tijd de stroom* (1999) en *Droomland DDR* (2003). In die eerste film, tijdens de Nederlandse Filmdagen (het huidige Nederlands Film Festival) in Utrecht bekroond met het Gouden Kalf voor beste lange documentaire, onderzochten ze het effect van de Duitse hereniging op het leven van gewone burgers in Petra's geboortestad Dessau. Het melancholieke *De tijd de stroom* was een kroniek van het dorpje Groß Lüben, gelegen op de grens tussen Oost en West. En in *Droomland DDR*, het

Still uit *Niet zonder jou*, waarin Peter Lataster zijn ouders portretteert, Foto Peter Lataster © Lataster&Films 2010.

afsluitende en tevens mooiste deel van de trilogie, ondervroeg Petra haar eigen oud-klasgenoten over hun ervaringen van voor en na de val van de Muur. “Dierbare herinneringen aan een voorbije jeugd in een land dat er nooit echt was”, schreef dagblad *Trouw*.

Het DDR-drieluik is in zekere zin een vreemde eend in het oeuvre van de Latasters. Vanwege de dromerige voice-overs die een nadrukkelijke rol in de films spelen, maar ook vanwege de mate waarin ze zelf in de film aanwezig zijn. Zo opent *Droomland DDR* met het volgende citaat van Petra: “Ik was heel jong, toen ik verliefd werd op een cameraman uit het kapitalistische Nederland. We trouwden en ik krom over de bijna onneembare muur tussen twee vijandige werelden heen.” Meerdere malen verschijnt ze zelf in beeld: als interviewer, maar ook bijvoorbeeld als ze de leegstaande flat van haar ouders (“een plek van eindeloze dromen”) bezoekt. En te zien is hoe ze haar eigen Stasi-dossier doorleest, waarin ze tot haar opluchting ontdekt dat niemand van haar familie of vrienden haar ooit verraden heeft.

Wat echter het meest beklijft aan de trilogie zijn de twee personages die openlijk terugverlangen naar “die goede oude tijd”. In *Verhalen van een rivier* is dat een man wiens hele jeugd in het teken had gestaan van een toekomstige carrière als grenswachter. Tot alles waarin hij geloofde en van droomde met de val van de Muur uit elkaar spatte, en hij een poging deed een einde aan zijn leven te maken. En in *Droomland*

DDR is er Petra's oud-klasgenoot Peter: de zoon van een vroegere partijchef, die uit nostalgie de Europese invasieplannen van het Oost-Duitse leger onder zijn sofa bewaart.

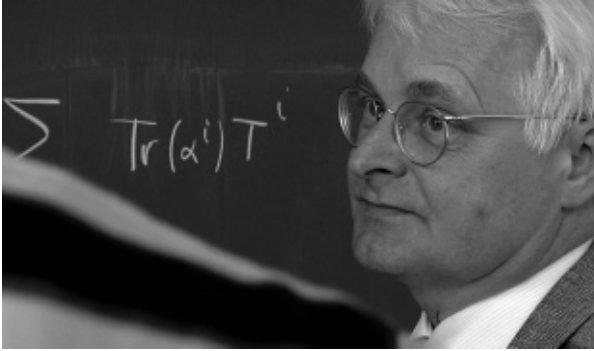
Na *Droomland DDR* was het echter gedaan met de Grote Verhalen in de films van de Latasters. Sindsdien richten ze hun blik op kleiner leed, dichterbij huis. En dat is best opmerkelijk te noemen, gezien hun gezamenlijke achtergrond. Het filmersechtpaar leerde elkaar midden jaren 1970 kennen tijdens hun studie aan de Hochschule für Film und Fernsehen (HFF) in Potsdam-Babelsberg, op dat moment een van de meest prominente filmacademies achter het IJzeren Gordijn. Peter volgde er de opleiding camera, na tweemaal afgewezen te zijn voor de Amsterdamse filmacademie. En Petra studeerde er scenarioschrijven en filmwetenschap. Over hun ontmoeting zou ze jaren later in het interview met journalist Jan Pieter Ekker zeggen: "Ik zag Pjotr in de keuken van het studentenhuus en ik wist direct: dat is de man van mijn leven. Hij was wat trager..."

DIRECT CINEMA

Niet alleen de thematiek van hun films is in de loop der jaren veranderd. Ook de manier waarop de Latasters hun verhalen in beeld brengen, heeft een transformatie ondergaan, zij het minimaal. Altijd is hun stijl al sober en eenvoudig geweest – meer televisie dan cinema, zou de zure criticus zeggen – met de nadruk op de inhoud. Maar sinds *Geluk is als glas* uit 2001 – een van de weinige mindere films uit hun oeuvre, een nogal kunstmatig portret van een tiental doodgewone Hagenezen en hun dagelijkse beslommingen – draait het echtpaar niet meer op film. De digitale camera, die hen in staat stelt veel langere opnames te maken voor minder geld, heeft hun stijl zichtbaar vrijer gemaakt. En in de traditie van de *direct cinema* is hun werk steeds minder gaan leunen op interviews: wat de kijker ziet, is wat veelal spontaan voor de camera gebeurt.

Wat echter nooit veranderd is, is de minutieuze wijze waarop de Latasters hun films voorbereiden. In interviews vertellen ze hoe ze vaak wekenlang discussiëren over de juiste stand van de camera of in welke mate ze zelf in de film aanwezig zijn. En ook al valt het weinig op: voor elke film kiezen ze een geheel eigen beeldtaal. Neem bijvoorbeeld *Niet zonder jou*. Al van tevoren werd afgesproken dat Peters ouders, Ger en Hermine, altijd samen in één shot getoond zouden worden, om zo hun wederzijdse afhankelijkheid van elkaar te verbeelden. Als dat niet fysiek niet mogelijk was, dan zou de camera altijd langzaam tussen hen heen en weer blijven bewegen. En het tempo moest nadrukkelijk traag zijn, om de kijker deelgenoot te maken van het ritme van hun dagelijkse leven.

Het resultaat is een prachtig portret van het laatste jaar dat Peters ouders samen zouden doorbrengen (zijn moeder overleed tijdens het filmen). Een eerlijke film ook, die op vaak confronterende wijze het verval, de echtelijke ruzies en de spaarzame

Still uit *De dingen die je niet begrijpt*, een film over wiskundige Hendrik Lenstra, Foto Peter Lataster © Lataster&Films 2010.

Still uit *De nood aan dansen* over Sidi Larbi Cherkaoui, Foto Peter Lataster © Lataster&Films 2014.

Still uit *Wakker in een boze droom*, Foto Peter Lataster © Lataster&Films 2013.

momenten van tederheid toont. “Intiem zonder voyeuristisch te zijn, en aangrijpend zonder sentimentaliteit”, schreef *Volkskrant*-recensente Pauline Kleijer. En ook weekblad *De Groene Amsterdammer* was uiterst lovend: “Steeds vaker gaan documentaires over de maker zelf of diens naaste omgeving. Dat vereist koorddansen tussen nabijheid en distantie, tussen intimiteit en voyeuristisch vertoon. De Latasters leggen een meesterproef af, alle vier.”

Voor het eveneens wonderschone *Jeroen Jeroen* uit 2012 (nominatie Gouden Kalf voor Beste Korte Documentaire) werd de camera juist weer van het statief gehaald. De film volgt het zwaar autistische titelpersonage gedurende 24 uur dicht op de huid, en observeert hem in goede en slechte tijden. Het ene moment is hij zo blij als een kind, het andere slaat hij wild om zich heen en probeert hij zijn geduldige begeleider pijn te doen. En de Latasters, weliswaar onzichtbaar, staan overal met hun neus bovenop. Omdat ze de kijker geen rust wilden gunnen, zo lieten ze in interviews weten, zoals ook de ouders en de begeleiders van Jeroen nooit een moment van kalmte kennen.

INTEGER EN OPRECHT

Dat zijn slechts twee voorbeelden van hoe de Latasters in hun dramaturgie de film naar hun hand zetten. En er zijn nog talloze anderen te vinden: misschien wel hun grootste meesterzet op visueel vlak is hoe ze in *Als we het zouden weten* via de cameravoering een steriel ziekenhuis omtoveren tot een cocon van warmte, liefde en geborgenheid. Maar uiteindelijk ligt daar niet hun kracht. Want wat de films van de Latasters zo bijzonder maakt, is vooral de oprechtheid en het respect waarmee ze elk onderwerp benaderen. Niet voor niets stond er in een profiel in *de Volkskrant* te lezen: “De Nederlandse documentairewereld kent waarschijnlijk geen zorgvuldiger en gewetensvoller regisseurs dan de Latasters.” En ook Bert Janssens, voormalig eindredacteur en tegenwoordig directeur van omroep Human, roemde in *Petra Lataster Czisch & Peter Lataster In Focus* hun werkwijze: “Hun talent is dat ze een onderwerp niet beredeneerd benaderen (...) Wars van effectbejag gaat het altijd primair om de zaak zelf.”

Nooit maken de Latasters een film om een bepaald standpunt te verdedigen, of om de noodklok te luiden over maatschappelijk onrecht. Altijd stellen ze de mens zelf centraal, in plaats van waar hij of zij voor staat. Een treffend voorbeeld is *De dingen die je niet begrijpt* (2010), hun humoristische portret van wiskundige Hendrik Lenstra. Wereldberoemd werd hij als 28-jarige hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en ontdekker van het LLL algoritme. Maar liever ondervragen de Latasters hem over zaken als liefde en geluk, en richten ze hun camera op de innige relatie met zijn moeder, die hem nog elke ochtend en avond opbelt.

Films maken mét, en niet alleen maar over mensen, zo luidt dan ook de filosofie van de Latasters. En dat moet wel tot een diepe vertrouwensband tussen maker en

“onderwerp” leiden, want keer op keer worden ze toegelaten tot de meest intieme, vaak pijnlijke momenten. In *Als we het zouden weten* bijvoorbeeld, als een te vroeg geboren baby in de operatiekamer komt te overlijden en ze getuige zijn van hoe de vader voor de eerste en laatste keer zijn kind aanraakt. Of in *Wakker in een boze droom* (2013), waarin ze vastleggen hoe een vrouw met borstkanker zich onder de douche laat wassen omdat ze het zelf niet meer kan. In het interview met Jan Pieter Ekker zei Petra over die laatste film: “Het is een verschrikkelijke situatie natuurlijk. Maar tegelijkertijd is het onbeschrijflijk mooi als je ziet hoe mensen hun ziel blootgeven. Dat moeten ze; ze moeten zich blootgeven omdat ze anders niet overleven. En dat te delen, dat zorgt voor een diepe verbondenheid.”

DE PRIJS VAN HET FILMMAKERSSCHAP

De Latasters maken de werkelijkheid niet mooier dan het is. Ziekte, aftakeling, de dood: het wordt in al zijn eerlijkheid getoond. En hoe pijnlijk en confronterend het ook is, de camera wordt nooit weggedraaid. Zelfs niet als Peters eigen vader in *Niet zonder jou* naakt onder de douche stapt. “In oorlogsreportages of bij andere grote onderwerpen is het heel normaal om de harde realiteit te laten zien, maar als wij een bejaarde man tonen die naakt en hulpbehoevend is, vinden mensen dat ineens eng en confronterend”, zeiden ze over die betreffende scène in een gesprek met *de Volkskrant*. “Omdat dat veel dichterbij hun eigen werkelijkheid komt.”

Eenvoudig is dat niet altijd voor het echtpaar, keer op keer van dichtbij getuige zijn van allerlei ellende. In verschillende interviews vertelde Petra hoe zwaar het filmen van *Wakker in een boze droom* haar viel. Het einde voelde als een rouwproces, ook al hield ze ook na de opnames nog contact met de vrouwen uit de film.

Maar dat is nu eenmaal de prijs die ze als filmmakers betalen voor hun werkwijze, vinden ze zelf. Wie verlangt dat iemand zich voor een documentaire openstelt, dient zichzelf ook bloot te geven. En ze zouden het ook niet anders kunnen of willen, ze zijn nu eenmaal zeer betrokken. Al geldt dat in iets mindere mate voor Peter, zo biechtte hij op de website van omroep Human op. Omdat hij altijd degene is die de camera hanteert: “Het loeren door de lens is eigenlijk de eerste stap van het omzetten van de realiteit naar een kunstmatig product. Daarmee wil ik absoluut niet zeggen dat het mij nooit aangrijpt, maar het is wel anders.”

En misschien schuilt daarin wel de bril van de Latasters: de combinatie van Petra's grote compassie en Peters onsentimentele blik, waardoor je je als kijker nooit een heimeelijke toeschouwer voelt, hoe persoonlijk en intiem de gebeurtenissen in hun films ook zijn.